

การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์

บนฐานภูมิปัญญาช่างศิลป์จังหวัดนครปฐม

DEVELOPING ARTISAN CREATIVE COMMUNITY BASED TOURISM ROUTE IN NAKHON PATHOM PROVINCE

วงศ์ระวิทย์ น้อมนำทรัพย์

Wongrawit Nomnumsab

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

Nakhon Pathom Rajabhat University

E-mail: wongrawit@webmail.npru.ac.th

Received November 27, 2022; Revised December 11, 2022; Accepted December 23, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษากระบวนการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์บนฐานภูมิปัญญาช่างศิลป์จังหวัดนครปฐม 2) นำเสนอต้นแบบชุมชนช่างศิลป์ด้วยผลิตภัณฑ์ศิลปะการแสดง แบนด์เส้นทาง และรูปแบบการตลาดออนไลน์ในจังหวัดนครปฐมและ 3) พัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์บนฐานภูมิปัญญาช่างศิลป์จังหวัดนครปฐม การวิจัยนี้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และชาวบ้านผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ ใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวน 40 คน เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสนทนากลุ่ม และแบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การหาค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสร้างข้อสรุป และนำเสนอในรูปแบบพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) ชุมชนมีกระบวนการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์บนฐานภูมิปัญญาช่างศิลป์จังหวัดนครปฐม 5 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวของพื้นที่ 2) วิเคราะห์ความต้องการของชุมชนกับนักท่องเที่ยวเพื่อสร้างเส้นทางท่องเที่ยว 3) การจัดตั้งกลุ่มท่องเที่ยว 4) กำหนดแผนในการพัฒนากลุ่มท่องเที่ยว และ 5) การประเมินผลกิจกรรมท่องเที่ยวนำร่อง 2) นักท่องเที่ยวกลุ่มนำร่อง มีความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมท่องเที่ยวนำร่อง เส้นทางท่องเที่ยวสุขศิลป์@นครปฐม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ประกอบด้วย ด้านการต้อนรับและกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ และด้านแหล่งท่องเที่ยว อาหาร เครื่องดื่มและของที่ระลึก อยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยว และด้านการส่งเสริมการตลาด อยู่ในระดับมาก และ 3) พัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์บนฐานภูมิปัญญาช่างศิลป์จังหวัดนครปฐม ภายใต้ชื่อ “เส้นทางท่องเที่ยวสุขศิลป์@นครปฐม”

คำสำคัญ: เส้นทางท่องเที่ยว, การท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์, ช่างศิลป์, จังหวัดนครปฐม

Abstract

This research aimed to; 1) study of developing artisan creative community-based tourism route in Nakhon Pathom province; 2) propose a model of artisan creative community-based tourism route by means of products, performing arts, brand route and online marketing model in Nakhon Pathom province; 3) develop artisan creative community-based tourism route in Nakhon Pathom province. The research was conducted on the basis of participatory Action Research (PAR). The sample consisted of government agencies, private agencies, and villagers being stakeholders of the tourism in the areas. The sample comprised 40 persons selected by purposive sampling method. The instruments used for data collection were focus group discussion and a questionnaire. Data were analyzed by descriptive statistics; mean and standard deviation to make a conclusion.

The research results were found as follows; 1) the development of artisan creative community-based tourism route in Nakhon Pathom province covered 5 processes; 1) potential community study; 2) analysis of community needs and tourist demands for creating tourism route; 3) establishing tourism group; 4) tourism group development plan; 5) evaluation of pilot tourism. 2) the pilot tourists' opinions about pilot tourism activities, Suk Silp Tourism Route@Nakhon Pathom, were overall at a high level in terms of welcoming and tourism activities by artisan creative communities. The opinions about tourist attractions, foods, drinks, and souvenirs were at the highest level while the opinion about tourism management and promotion were at a high level. And 3) the development of artisan creative community-based tourism route in Nakhon Pathom province with the theme of "Suk Silp tourism route @Nakhon Pathom province".

Keywords: Tourism Route, Creative Community based Tourism, Artisan,
Nakhon Pathom Province

บทนำ

สถานการณ์การท่องเที่ยวหลังโรคระบาดโควิด-19 พบว่า ในปี พ.ศ.2564 มีจำนวนท่องเที่ยวชาวต่างชาติเดินทางเข้าไทย 73,036,570 คน ลดลงร้อยละ 46.70 เมื่อเปรียบเทียบกับปี พ.ศ.2563 (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2565) ส่งผลให้รัฐบาลประกาศนโยบายการกระตุ้นการท่องเที่ยวที่ต้องการดึงดูดนักท่องเที่ยวไทยให้เพิ่มขึ้นร้อยละ 67 เพื่อทดแทนกลุ่มนักท่องเที่ยวต่างชาติ โดยทางรัฐบาลมีแนวทางการฟื้นฟูการท่องเที่ยวที่ชูเน้นท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการทำนุบำรุงศิลปะวิทยาการเพื่อสืบสาน อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่กำลังจะสูญหายไปพร้อมกันช่างศิลป์ท้องถิ่น และยกระดับศิลปะวิทยาการทุกแขนงในการสร้างเป็นหนึ่งในศูนย์ช่างศิลป์ท้องถิ่น ที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยว

ทางเลือกของท้องถิ่นรวมทั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน (กรุงเทพมหานครออนไลน์, 2563) จากสถานการณ์งานทักษะฝีมือในงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านอยู่ในขั้นวิกฤต เนื่องจากคนยุคใหม่ส่วนใหญ่ไม่เห็นคุณค่าและขาดระบบการสืบทอด สืบสาน และอนุรักษ์ภูมิปัญญาช่างศิลป์ ที่จะสามารถดึงดูดให้คนรุ่นใหม่เข้ามาทำงาน จึงส่งผลให้องค์ความรู้ ผลิตภัณฑ์ช่างศิลป์ได้หายไป จะเห็นได้ว่าปัญหาดังกล่าวหลายหน่วยงานให้ความสำคัญเรื่องการส่งเสริมคุณค่าบุคคลที่มีความรู้และทักษะฝีมือในงานหัตถกรรมพื้นบ้าน

จังหวัดนครปฐมเป็นดินแดนแห่งประวัติศาสตร์นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 ในสมัยทวารวดี และเป็นเมืองท่าที่สำคัญในการติดต่อแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ภายหลังจากวัฒนธรรมทวารวดีเริ่มเสื่อมลงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 พร้อมกับอิทธิพลทางเขมรแผ่กระจายมายังลุ่มน้ำเจ้าพระยา ทำให้เกิดชุมชนต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้นในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย เมืองนครปฐมยังคงสืบเนื่องต่อมาและเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นเมืองท่ากลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับการจาริกแสวงบุญและกราบไหว้นมัสการในสมัยสุโขทัยและอยุธยา จนกระทั่งสมัยรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน ซึ่งสะท้อนได้ว่าพื้นที่จังหวัดนครปฐมมีผู้คนอยู่อาศัยเป็นชุมชนมาเป็นเวลานาน (มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์, 2561) ตามประวัติศาสตร์ในช่วงรัชกาลที่ 1-3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นช่วงศึกสงคราม มีการกวาดต้อนผู้คนและสืบเชื้อสายอยู่ร่วมกันในพื้นที่ทั่วประเทศไทย อาทิเช่น คนไทยเชื้อสายจีน ลาวครั้ง ไทยทรงดำ ลาวเวียง เป็นต้น โดยในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์จะมีช่างหรือปราชญ์ทางด้านศิลปกรรม ที่เป็นทักษะความเชี่ยวชาญหลายแขนง ได้แก่ งานศิลปกรรมด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และหัตถศิลป์ต่าง ๆ แต่เนื่องจากคนยุคใหม่ส่วนใหญ่ไม่เห็นคุณค่า มองวิถีภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ว่าเป็นเรื่อง “งมขาย ลำหลัง” และขาดกระบวนการสร้างกลไกการจัดการแบบมีส่วนร่วมที่เข้มแข็งในระบบการสืบทอด สืบสาน และอนุรักษ์ภูมิปัญญาช่างศิลป์ ที่จะสามารถดึงดูดให้คนรุ่นใหม่เข้ามาทำงาน จึงส่งผลให้องค์ความรู้ ผลิตภัณฑ์ช่างศิลป์ได้หายไป ดังนั้นชุมชนช่างศิลป์

บทความวิจัยนี้นำเสนอผลการศึกษา การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์บนฐานภูมิปัญญาช่างศิลป์จังหวัดนครปฐม เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ นำไปสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็งที่มีรายได้จากการสร้างเส้นทางท่องเที่ยว การขายผลิตภัณฑ์และศิลปะการแสดง ตลอดจนการสร้างทุนมนุษย์ในการขับเคลื่อนการสืบสาน พื้นฟู และอนุรักษ์ภูมิปัญญาช่างศิลป์ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์บนฐานภูมิปัญญาช่างศิลป์จังหวัดนครปฐม
2. เพื่อนำเสนอต้นแบบชุมชนช่างศิลป์ด้วยผลิตภัณฑ์ ศิลปะการแสดง แบนด์เส้นทาง และรูปแบบการตลาดออนไลน์ในจังหวัดนครปฐม
3. เพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์บนฐานภูมิปัญญาช่างศิลป์จังหวัดนครปฐม

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้ศึกษาทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยว และภูมิปัญญาช่างศิลป์ เพื่อให้สอดคล้องตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ เป็นการท่องเที่ยวเชิงคุณค่าและเป็นการท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้ชุมชน ได้นำทุนทางวิถีวัฒนธรรมและธรรมชาติมาสร้างโอกาสให้กับผู้มาเยือน ในการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่มาเยือน และเป็นการท่องเที่ยวแบบไม่แยกส่วนระหว่างผู้มาเยือนกับชุมชน (Richards and Raymond, 2000) สอดคล้องกับองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) (2560) เป็นการท่องเที่ยวที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม วิถีชุมชน และเอกลักษณ์ของสถานที่ โดยนักท่องเที่ยวได้เรียนรู้เพื่อสร้างประสบการณ์ตรงร่วมกับเจ้าของวัฒนธรรม วิถีชุมชนและเอกลักษณ์ของสถานที่ ไม่ใช่กิจกรรมที่เน้นรายได้ของชุมชน แต่เป็นกิจกรรมที่เน้นคุณค่าของชุมชน และสัมพันธ์กับแนวคิดของเทิดชาย ช่วยบำรุง (2564) ที่เน้นการพัฒนาสินค้า การบริการและกิจกรรมการท่องเที่ยวใหม่บนฐานทุนชุมชน ผ่านความคิด ต่อยอด เพิ่มค่าหาจุดต่าง สร้างสรรค์ แบ่งปันชุมชน นอกจากนี้ พิมพะระวี โรจน์รุ่งสัจย์ (2556) ได้ขยายความว่า ชุมชนเป็นผู้กำหนดรูปแบบและกระบวนการท่องเที่ยวด้วยตนเอง โดยใช้จุดขายทั้งธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม นำไปสู่การสร้างความยั่งยืนและประโยชน์ต่อท้องถิ่นอย่างแท้จริง

ดังนั้นผู้วิจัยได้นำแนวคิดดังกล่าวมาใช้ในสร้างแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับกิจกรรมท่องเที่ยว โดยนำกระบวนการออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ มาเป็นฐานความคิดในการสร้างรูปแบบกิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชน

แนวคิดการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยว

เลิศพร ภาระสกุล (2559) พฤติกรรมนักท่องเที่ยวมีแรงจูงใจที่เลือกจุดหมายปลายทางจากภาพลักษณ์ ความสะดวกในการเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยว และความต้องการที่จะเรียนรู้ ฝึกทักษะในส่วนตัวของนักท่องเที่ยว การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเกิดขึ้นจากการเดินทางไปยังเส้นทางแหล่งท่องเที่ยวที่คิดว่าน่าจะนำมาจัดเป็นรายการนำเที่ยว โดยสามารถสำรวจเส้นทางเดิมที่ชุมชนหรือบริษัทนำเที่ยวเคยจัดนำเที่ยวมาแล้ว หรือสำรวจเส้นทางใหม่ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องวางแผนแหล่งท่องเที่ยว จุดแวะชม ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก จากนั้นนำข้อมูลมาร่วมพิจารณาลำดับความเป็นไปได้ ก่อนหลัง และเลือกให้เหมาะสมที่ตอบสนองความต้องการของท่องเที่ยวให้มากที่สุด (ฉันทิช วรรณถนอม, 2559)

จากแนวคิดการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวนำมาประยุกต์ใช้กับกระบวนการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน โดยนำอัตลักษณ์ของชุมชนมาพัฒนา และต้องไม่กระทบต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ความเชื่อของชุมชน นำไปสู่การทดลองและประเมินผลจากทัวร์ทดลองภายในชุมชน

แนวคิดภูมิปัญญาช่างศิลป์

งานภูมิปัญญาช่างศิลป์สะท้อนประวัติศาสตร์ของแต่ละพื้นที่ถิ่นและชุมชน อัตลักษณ์และการแบ่งประเภทของช่างศิลป์ท้องถิ่นขึ้นอยู่กับบริบททางภูมิประเทศ สังคม ศาสนา ความเชื่อ และประเพณีท้องถิ่น ส่วนใหญ่เป็นงานศิลปะที่เกิดจากศรัทธาและความเชื่อของช่างศิลป์ที่มีต่อศาสนา หรือสื่อ

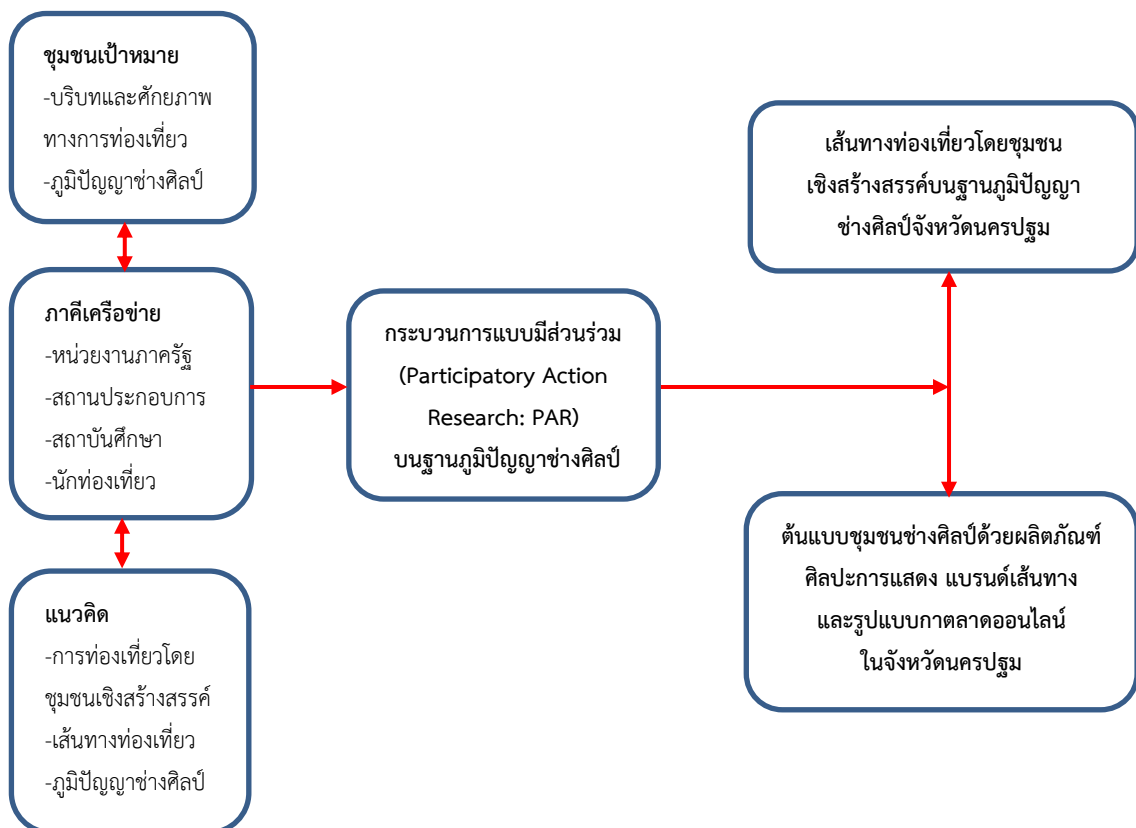

ความหมายที่สัมพันธ์กับศาสนา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการจรรโลงและสืบทอดศาสนา โดยการบันทึกและเผยแพร่ศาสนาผ่านงานศิลปะท้องถิ่น งานช่างศิลป์ไทยเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่จำแนกงานศิลปะออกเป็น 2 ประเภท คือ วิจิตรศิลป์ (Fine Art) หรือเรียกว่าประณีตศิลป์ เป็นงานศิลปะที่มีจุดมุ่งเน้นความสวยงามมากกว่าประโยชน์ใช้สอย ประกอบด้วย 1) สถาปัตยกรรม การออกแบบสิ่งก่อสร้างและที่อยู่อาศัย 2) งานจิตรกรรม การวาดภาพโดยใช้วัสดุการเขียนลงบนพื้นระนาบ 3) ประติมากรรม การปั้น การแกะสลัก และการหล่อ 4) ดนตรีและนาฏกรรม ศิลปะที่แสดงออกทางท่าทางและทางเสียงที่มีจังหวะ ส่วนประยุกต์ศิลป์ (Applied Art) เป็นงานศิลปะที่ตกแต่งหรือหัตถศิลป์ ที่ผ่านการสร้างสรรค์จากช่างฝีมือเป็นการสะท้อนอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของช่างไทยเป็นอย่างยิ่ง (สถาบันช่างศิลป์ท้องถิ่น, ม.ป.ป.; ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน), ม.ป.ป. และราณี อธิชัยกุล, 2557)

แนวคิดภูมิปัญญาช่างศิลป์นำมาเป็นเกณฑ์คัดเลือกชุมชนในพื้นที่วิจัยและสืบค้นอัตลักษณ์พบว่า ชุมชนมีความโดดเด่นงานศิลปกรรมทางสถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม และหัตถศิลป์ ผู้วิจัยกับชุมชนจึงนำผลข้อมูลที่ได้มาร่วมกันออกแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และพัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ช่างศิลป์ สายนครปฐม

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย ซึ่งแสดงได้ตามแผนภาพดังนี้

แผนภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) แบ่งตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย 1) ชุมชนตำบลท่ากระชับ (วัดไทร) มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 4,013 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลท่ากระชับ, 2564) 2) ชุมชนตำบลไร่ชิง (วัดท่าพูด) มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 34,146 คน (เทศบาลเมืองไร่ชิง, 2564) 3) ชุมชนตำบลวัดละมุด มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 5,591 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลวัดละมุด, 2561) 4) ชุมชนตำบลวัดโพรงมะเดื่อ มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 3,380 คน (เทศบาลตำบลโพรงมะเดื่อ, 2563) กลุ่มตัวอย่าง แบ่งเป็นชุมชนละ 10 คน รวมจำนวนทั้งสิ้น 40 คน ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และชาวบ้านผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Selection) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่แท้จริง

เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ตรวจสอบความเที่ยงตรงเนื้อหาโดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน ผลที่ได้จากการวิเคราะห์เพื่อหาค่าความเที่ยงตรงของเนื้อหา มีค่าเฉลี่ยในรายข้ออยู่ในช่วง 0.66-1.00 จากนั้นนำไปทดลองใช้ในสภาพที่ใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างจริง จากนั้นนำข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสร้างข้อสรุป (อัศวิน แสงพิกุล, 2562)

วัตถุประสงค์ที่ 2-3 ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ สมาชิกกลุ่มแกนนำ (Key Persons) ที่สามารถเป็นตัวแทนของคนทุกกลุ่มในชุมชน ประกอบด้วย กรรมการกลุ่มท่องเที่ยว ผู้ใหญ่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน และสมาชิกทั่วไปในชุมชนที่สมัครใจเข้าร่วมกิจกรรมในครั้งนี้ จำนวน 40 คน

เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสอบถามปลายเปิด (Close Ended Questionnaire) และแบบสอบถามปลายเปิด (Open Ended Questionnaire) โดยประเมินค่าแบบเป็นตัวเลขในการวัดระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมท่องเที่ยว นาร่อง เส้นทางท่องเที่ยวสุขศิลป์@นครปฐม ในประเด็นด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ด้านแหล่งท่องเที่ยว อาหาร เครื่องดื่มและของที่ระลึก ด้านการต้อนรับ และจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ และด้านการส่งเสริมการตลาด ใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (อัศวิน แสงพิกุล, 2562)

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการศึกษากระบวนการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ บนฐานภูมิปัญญาช่างศิลป์จังหวัดนครปฐม ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวของพื้นที่ โดยการสนทนากลุ่มหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และชาวบ้านผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ พบว่า ชุมชนทั้ง 4 แห่ง มีศักยภาพทางการท่องเที่ยวโดยชุมชน และงานศิลปกรรมทางภูมิปัญญาช่างศิลป์ที่โดดเด่น ได้แก่ เกรอดเพล เครื่องตั้งวัดไทรงานสถาปัตยกรรม ชุมชนตำบลวัดท่ากระชับ (วัดไทร) เครื่องเบญจรงค์ งานประติมากรรมชุมชนตำบลไร่ชิง (วัดท่าพูด)

ภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับประเพณีสิบสองเดือนชุมชนตำบลวัดละมุด และผ้าทองานหัตถศิลป์ชุมชนตำบลวัดโพรงมะเดื่อ 2) ร่วมวิเคราะห์ความต้องการของชุมชนกับนักท่องเที่ยวที่เป็นเป้าหมายเพื่อคัดเลือกทรัพยากรที่เป็นสิ่งดึงดูดใจ กิจกรรมพื้นถิ่นจากภูมิปัญญาช่างศิลป์ และกำหนดสถานที่ท่องเที่ยวในเส้นทางท่องเที่ยว 3) การจัดตั้งกลุ่มท่องเที่ยว กำหนดตำแหน่งการบริหารจัดการ และคัดเลือกผู้มีหน้าที่รับผิดชอบ ประกอบด้วยตำแหน่ง ประธาน รองประธาน เภรัญญิก เลขานุการ ประชาสัมพันธ์ ปฏิคม กรรมการ และปรึกษากลุ่ม 4) กำหนดแผนในการพัฒนากลุ่มท่องเที่ยว ประกอบด้วย พัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน สร้างศิลปะการแสดง กำหนดแบรนด์เส้นทาง และส่งเสริมรูปแบบการตลาดออนไลน์ และ 5) การประเมินผลกิจกรรมท่องเที่ยววันรุ่ง ซึ่งทางกลุ่มท่องเที่ยวได้ดำเนินการและมีผลตามวัตถุประสงค์วิจัยที่ 2 ต่อไป

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการนำเสนอต้นแบบชุมชนช่างศิลป์ด้วยผลิตภัณฑ์ ศิลปะการแสดง แบรินด์เส้นทาง และรูปแบบการตลาดออนไลน์ในจังหวัดนครปฐม พบว่า ชุมชนทั้ง 4 แห่ง ได้ลงความเห็นร่วมกันว่า ควรให้มีการทดลองเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์บนฐานภูมิปัญญาช่างศิลป์ จังหวัดนครปฐม โดยมีผลประเมินการดำเนินงาน ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงความคิดเห็นต่อกิจกรรมท่องเที่ยววันรุ่ง

ความคิดเห็นต่อกิจกรรมท่องเที่ยววันรุ่ง	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
1. ด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยว	4.19	0.415	มาก
2. ด้านแหล่งท่องเที่ยว อาหาร เครื่องดื่ม และของที่ระลึก	4.24	0.415	มากที่สุด
3. ด้านการต้อนรับ และกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์	4.31	0.381	มากที่สุด
4. ด้านการส่งเสริมการตลาด	4.15	0.540	มาก
โดยรวม	4.22	0.380	มาก

จากตารางที่ 1 สรุปได้ว่านักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมท่องเที่ยววันรุ่ง ภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าคะแนนเฉลี่ย 4.22 โดยมีความคิดเห็นมากที่สุด 2 ประเด็น ได้แก่ ด้านการต้อนรับ และกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ มีค่าคะแนนเฉลี่ย 4.31 และด้านแหล่งท่องเที่ยว อาหาร เครื่องดื่มและของที่ระลึก มีค่าคะแนนเฉลี่ย 4.24 รองลงมาได้แก่ ด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยว มีค่าคะแนนเฉลี่ย 4.19 อยู่ในระดับมาก และด้านการส่งเสริมการตลาด มีค่าคะแนนเฉลี่ย 4.15 อยู่ในระดับมาก ตามลำดับ

ผลการสอบถามความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวกลุ่มวันรุ่ง สามารถสรุปข้อเสนอแนะ ได้แก่ 1) ให้ทดลองทำทัวร์ท่องเที่ยวอีกครั้งเพื่อเก็บเกี่ยวประสบการณ์ 2) กิจกรรมสาธิตหัตถกรรมควรให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมที่มากขึ้น 3) ควรให้มีการจัดทัวร์ท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่ เพื่อเพิ่มความน่าสนใจ

แก่นักท่องเที่ยว และ 4) ควรจัดให้มีเยาวชนให้มาร่วมจัดกิจกรรมและสืบสานคุณค่าของภูมิปัญญาของชุมชนให้อยู่ต่อไป

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์บนฐานภูมิปัญญาช่างศิลป์จังหวัดนครปฐม พบว่า คณะกรรมการกลุ่มท่องเที่ยวทั้ง 4 แห่ง ได้นำผลการประเมินการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวมารื้อฟื้น มาร่วมกันวิเคราะห์ ปรับปรุง และพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์บนฐานภูมิปัญญาช่างศิลป์จังหวัดนครปฐม ภายใต้ชื่อ “เส้นทางท่องเที่ยวสุขศิลป์@นครปฐม”

แผนภาพที่ 2 แสดงแผนที่เส้นทางท่องเที่ยวสุขศิลป์@นครปฐม

จากภาพที่ 2 สามารถนำเสนอเส้นทางท่องเที่ยวสุขศิลป์@นครปฐม ได้ดังนี้

ชุมชนตำบลท่ากระชับ (วัดไทร) ประกอบด้วย 1) ต้อนรับนักท่องเที่ยวที่บริเวณลานหน้าวิหาร
ปราสาท และศาลแม่คุณยาย เรื่องเล่าประวัติของชุมชน และกราบสักการะบูชาขอพรด้วยเครื่องหอม
2) ชมสถาปัตยกรรมขนมปังขิงตึกสินอนุสรณ์ 3) ชมและเรียนรู้เกร็ดเพลงที่ศาลาเครื่องตั้ง และฟังนิทาน
พื้นบ้านจันทโครพจากตึกตาหน้ไม้ 4) ร่วมกิจกรรมทำของที่ระลึกเกร็ดเพลงจากปราชญ์ท้องถิ่น

ชุมชนตำบลไร่จึง (วัดท่าพูด) ประกอบด้วย 1) ต้อนรับนักท่องเที่ยวลานพระจุฬามณี และกราบสักการะบูชาพระจุฬามณี 2) นำชมสถาปัตยกรรมอุโบสถและวิหาร พร้อมเล่าเรื่องประวัติชุมชน 3) เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านท่าพูดหลังที่ 1 (หอไตร) ชมหัวเรือกัญญา พระยานมาศ กระโถนเครื่องถมปัทม และสิ่งของที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพระราชทานแด่หลวงพ่อร์ด เจ้าอาวาสวัดท่าพูด 4) เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูดหลังที่ 3 (โรงเรียนพระปริยัติธรรม) ชมเครื่องมือเกษตร อาหารท้องถิ่นชาวท่าพูด สาธิตการทำภูมิปัญญาท้องถิ่น 5) ร่วมกิจกรรมเขียนลวดลายบนเบญจรงค์

ชุมชนตำบลวัดละมุด ประกอบด้วย 1) ต้อนรับนักท่องเที่ยวที่วัดกลางบางพระ นำชมรถรางฟังเรื่องราวของชุมชนตำบลวัดละมุด 2) วัดละมุด สักการะและถวายว่าพระธรรมราชาอนันตโลกนารถ ชมภาพจิตรกรรมฝาผนัง ประเพณีสิบสองเดือนของชุมชน บัณฑิตสด ระบายสีภาพประเพณีของชุมชน 3) สวนเกษตรบ้านครูแอ๊ด บ่อปลาข้าวดำ ต้อนรับนักท่องเที่ยวด้วยสมุนไพร สาธิตทำจุลินทรีย์สังเคราะห์แสง ร่วมทำขนมกงและขนมตาล 4) วัดใหม่สุคนธาราม ชมมรดกทางวัฒนธรรมงานประเพณีอัฐมีบูชา นมัสการพระพุทธรูปหลวงพ่อบึงปางปริณิพพาน จุดกรวดตะไค้ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา 5) ยืมสูฟาร์ม นำชมแปลงผัก ปลูกผักลงกระถางเล็ก เก็บผักด้วยตนเอง เรียนรู้การเลี้ยงจิ้งหรีด และสะตัง สาธิตและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชน เช่น หัวโขนจำลอง กะลาแฮนด์เมค กระเป๋ากักสาน จากนั้นเดินทางกลับสู่วัดกลางบางพระ

ชุมชนตำบลวัดโพรงมะเดื่อ ประกอบด้วย 1) ต้อนรับนักท่องเที่ยว ฟังประวัติความเป็นมาของชุมชน และกราบสักการะขอพรหลวงพ่อบึงตาปะตานพร พระประธานภายในอุโบสถ 2) เยี่ยมชมศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมวัดโพรงมะเดื่อ บริการไอติมรสพระธรรม เครื่องดื่มสมุนไพร และชมการแสดงฟ้อนภูษาบูชา 3) ร่วมกิจกรรมเรียนรู้กระบวนการทอผ้า ย้อมสีธรรมชาติ และออกแบบลวดลายของชาวลาวครั้ง และลายประจำจังหวัดนครปฐม

อภิปรายผล

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า ชุมชนมีกระบวนการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์บนฐานภูมิปัญญาช่างศิลป์จังหวัดนครปฐม ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวของพื้นที่ 2) วิเคราะห์ความต้องการของชุมชนกับนักท่องเที่ยวเพื่อสร้างเส้นทางท่องเที่ยว 3) การจัดตั้งกลุ่มท่องเที่ยว 4) กำหนดแผนในการพัฒนากลุ่มท่องเที่ยว และ 5) การประเมินผลกิจกรรมท่องเที่ยวนำร่อง ซึ่งสัมพันธ์กับงานวิจัยของกานต์มณี ไวยครุฑ (2564) ได้ศึกษาการพัฒนาศักยภาพชุมชนบนฐานทรัพยากรวัฒนธรรมไทย-มอญ ชุมชนบ้านจิว จังหวัดปทุมธานี พบว่า หลักการขับเคลื่อนการพัฒนาศักยภาพชุมชน ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การสร้างการรับรู้และเข้าใจ 2) การระดมความคิดและการตัดสินใจ 3) การกำหนดบทบาทหน้าที่ 4) การกำหนดแผนในการพัฒนา 5) การประเมินผลความสำเร็จ

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า ผลประเมินกิจกรรมท่องเที่ยวนำร่อง เส้นทางท่องเที่ยวสุขศิลป์นครปฐม พบว่า นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นที่ดีมากในด้านการต้อนรับ และกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ และด้านแหล่งท่องเที่ยว อาหาร เครื่องดื่ม และของที่ระลึก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะชุมชนนำความโดดเด่นในงานศิลปกรรมมาสร้างเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวได้ลงมือทำให้เกิดการเรียนรู้ถึงคุณค่าในงานช่างศิลป์ ประสบการณ์ใหม่อย่างมีความสุข นำไปสู่การซื้อเพื่อเป็นของที่ระลึก รวมทั้งการต้อนรับและการบริการที่จริงใจ จึงเป็นเสน่ห์ที่สำคัญของชุมชนช่างศิลป์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสุวันชัย แสงสุขเอี่ยม และคณะ (2562) ศึกษาผลการจัดทริปท่องเที่ยวทดลองมีเกณฑ์ความพึงพอใจโดยรวมระดับมาก ในประเด็นด้านสถานที่ท่องเที่ยวและสภาพแวดล้อม

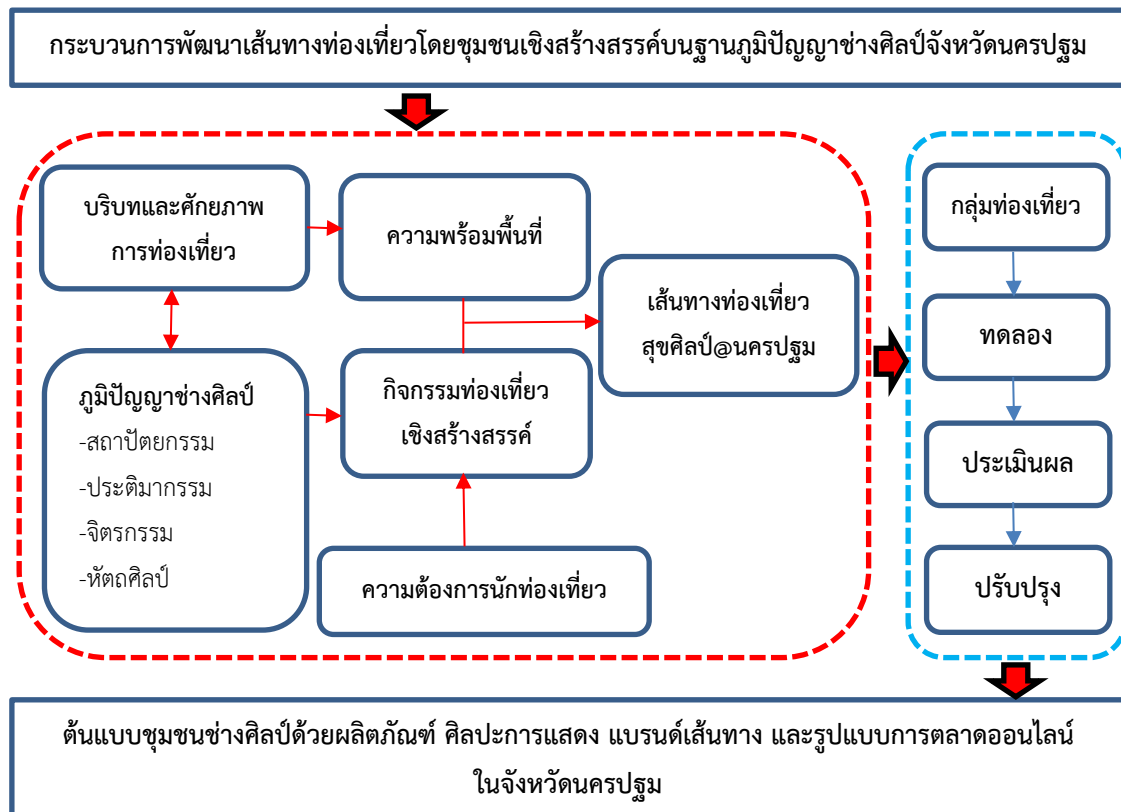

ด้านการคมนาคม ด้านการบริการ และด้านราคาสินค้าและบริการ สิ่งที่น่าทึ่งที่เกี่ยวประทัประทับใจเรื่อง การนั่งสามล้อถีบโบราณชมเมือง การท่องเที่ยวทางเรือ และกิจกรรมการเรียนรู้การทำเรือฉลอมจำลอง การทำลูกประคบ และการทำขนมเทียน รวมทั้งมิตรภาพของคนในชุมชน รับรู้ถึงความร่วมมือร่วมใจในการพัฒนาชุมชน นอกจากนี้มีข้อเสนอแนะเรื่องประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวที่ทำฉลอมให้มากขึ้น รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น เส้นทางท่องเที่ยวและการเดินทาง กิจกรรมการเรียนรู้ ต้องการให้มีหลากหลายและสามารถเลือกเข้าร่วมตามความสนใจ และต้องการให้เด็ก วัยรุ่น และคนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์บนฐานภูมิปัญญาช่างศิลป์จังหวัดนครปฐม ภายใต้ชื่อ “เส้นทางท่องเที่ยวสุขศิลป์@นครปฐม” เกิดจากคณะกรรมการกลุ่มท่องเที่ยวได้นำผลการประเมินการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวนำร่อง มาร่วมกันวิเคราะห์ และปรับปรุง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของเทิดชาย ช่วยบำรุง (2564) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือหรือเป้าหมายในการพัฒนาที่ทำให้ทุกคนได้แสดงศักยภาพในตน ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ สร้างแรงขับเคลื่อนในการสร้างสิ่งที่ดีให้กับบ้านของตนเอง การที่ประสบความสำเร็จได้จึงต้องมีกลไกการบริหารจัดการการท่องเที่ยว มีภาครัฐที่ทำงานเชิงบูรณาการแบบไร้รอยตะเข็บ ภาคเอกชนในการขับเคลื่อนการตลาด และภาคชุมชนที่ต้องได้รับการสนับสนุนทางตรง นอกจากนี้ในงานวิจัยของนรินทร์ สังข์รักษา และคณะ (2561) ได้กล่าวถึงแนวทางการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวควรมีลักษณะ “จตุรภาคี” ประกอบด้วย 1) หน่วยงานภาครัฐระดับจังหวัด ควรเป็นเจ้าภาพในการจัดทำแผนการท่องเที่ยวและสนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว 2) ภาคท้องถิ่น ควรสนับสนุนงบประมาณและให้คำปรึกษาการจัดทำแผนปฏิบัติการ จัดกิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยว 3) ภาคเอกชนและชุมชน ควรมีการรวมกลุ่มเพื่อสร้างมาตรฐานการท่องเที่ยวและการบริการ การจัดการความปลอดภัย และการเป็นเจ้าบ้าน และ 4) ภาคสถาบันการศึกษาที่เข้าร่วมพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและส่งเสริมกิจกรรมเพื่อสังคมในพื้นที่

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากการศึกษาการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์บนฐานภูมิปัญญาช่างศิลป์จังหวัดนครปฐม พบองค์ความรู้ที่สามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ 3 แสดงกระบวนการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์
บนฐานภูมิปัญญาช่างศิลป์จังหวัดนครปฐม

จากแผนภาพที่ 3 แสดงให้เห็นว่าเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ควรเกิดจากผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวที่ร่วมกันออกแบบกิจกรรมท่องเที่ยว เริ่มต้นขั้นตอนการศึกษาบริบทพื้นที่ ศักยภาพการท่องเที่ยวเพื่อเตรียมพื้นที่ และร่วมค้นหาภูมิปัญญาช่างศิลป์ที่โดดเด่นนำเสนอเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว เชื่อมโยงทั้ง 4 ชุมชนเป็นเส้นทางท่องเที่ยวสุขศิลป์@นครปฐม เพื่อให้ประสบผลสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวจะต้องมีกลุ่มคณะกรรมการท่องเที่ยวมาบริหารจัดการ และทดลองกิจกรรมท่องเที่ยว รวมทั้งการประเมินผลการดำเนินกิจกรรมนำไปสู่การปรับปรุงและพัฒนาให้เป็นชุมชนต้นแบบช่างศิลป์ต่อไป

สรุป

การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์บนฐานภูมิปัญญาช่างศิลป์จังหวัดนครปฐม ใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมวิเคราะห์ข้อมูลทางด้านการท่องเที่ยวและภูมิปัญญาช่างศิลป์นำไปทดลองเพื่อประเมินผลการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ จนสามารถสรุปเป็นเส้นทางท่องเที่ยวสุขศิลป์@นครปฐม โดยที่กลุ่มคณะกรรมการท่องเที่ยวขับเคลื่อนการสืบสาน พื้นฟู และอนุรักษ์ภูมิปัญญาช่างศิลป์ รวมทั้งสร้างชุมชนเข้มแข็งที่มีรายได้จากสร้างเส้นทางท่องเที่ยวนี้

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด และองค์กรปกครองส่วนจังหวัด ควรนำเส้นทางท่องเที่ยวสุขศิลป์@นครปฐมไปบูรณาการร่วมกัน และส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาสินค้าและกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ที่มีมาตรฐานและครบวงจร

1.2 ควรจัดตั้งองค์กรเพื่อสังคมที่ทำหน้าที่ให้คำปรึกษา และเป็นโค้ชในทักษะการจัดการท่องเที่ยวและบริการ เพื่อบูรณาการระหว่างหน่วยงานระดับจังหวัด เช่น สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด สถานประกอบการทางการท่องเที่ยวและบริการ และมหาวิทยาลัย/สถาบันศึกษา

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบ คือ การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ และการจัดทำต้นแบบชุมชนช่างศิลป์ที่สำคัญ สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการพัฒนาชุมชนอื่น เพื่อเป็น การศึกษาในเชิงเปรียบเทียบ สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไป ควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยว และเส้นทางท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวหลัก เพื่อเป็นการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวร่วมกัน

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม จากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สทว.)

เอกสารอ้างอิง

- กานต์มณี ไวยครุฑ. (2564). การพัฒนาศักยภาพชุมชนบนฐานทรัพยากรวัฒนธรรมไทย-มอญ ชุมชนบ้านจั่ว จังหวัดปทุมธานี (Potential Development of Community Based on Thai-Mon Cultural Resources, Ban Ngio Community, Pathum Thani Province). *วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่*, 13(2). 135-146.
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2565). *สรุปสถานการณ์พักแรม จำนวนผู้เยี่ยมเยือน และรายได้จากผู้เยี่ยมเยือน เดือนมกราคม-ธันวาคม 2564*. สืบค้น 1 มีนาคม 2565 จาก <https://www.mots.go.th/news/category/630>.
- กรุงเทพธุรกิจออนไลน์. (2563). *แนวทางฟื้นฟู “การท่องเที่ยว” หลังวิกฤติโควิด-19*. สืบค้น 20 มกราคม 2565 จาก <https://www.bangkokbiznews.com/social/885171>.
- ฉันทิช วรรณณอม. (2559). *การวางแผนการจูงนำเที่ยว*. นนทบุรี: เฟิร์นข้าหลวง พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

- เทิดชาย ช่วยบำรุง. (2564). *ความปกติสุขในความปกติใหม่ การท่องเที่ยวไทยในสถานการณ์ฉุกเฉิน*. กรุงเทพมหานคร: สุพีเรีย พรินติ้งเฮ้าส์.
- เทศบาลตำบลโพรงมะเดื่อ. (2563). *แผนพัฒนาท้องถิ่น 2561-2565*. สืบค้น 30 ตุลาคม 2564. จาก <https://pmd.go.th/public/list/data/detail/id/2596/menu/1196/>.
- เทศบาลเมืองไร่ขิง. (2564). *รายงานผลการดำเนินงานประจำปีงบประมาณ 2564 เทศบาลเมืองไร่ขิง*. สืบค้น 4 มีนาคม 2565. จาก <https://www.raikhing.go.th/uploads/>.
- นรินทร์ สังข์รักษา และคณะ. (2561). รูปแบบความหลากหลายของการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยววิถีชุมชนริมแม่น้ำแม่กลองอย่างสร้างสรรค์เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวกลุ่มศักยภาพสูงของจังหวัดสมุทรสงคราม. *วารสาร Veridian E-Journal Silpakorn University*, 11(2). 1756-1774.
- พิมพ์ระวี โรจน์รุ่งสัจย์. (2556). *การท่องเที่ยวชุมชน*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์. (2561). *นครปฐม เมืองท่าแห่งสหพันธรัฐทวารวดี*. สืบค้น 20 มกราคม 2565 จาก [https://lek-prapai.org/home/view.php?id=5352/%20\(In%20Thai\)](https://lek-prapai.org/home/view.php?id=5352/%20(In%20Thai)).
- ราณี อิลิชัยกุล. (2557). *การจัดการการท่องเที่ยวเฉพาะทาง*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- เลิศพร ภาระสกุล. (2559). *พฤติกรรมนักท่องเที่ยว*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน). (ม.ป.ป.). *รายงานประจำปี 2558-2559 (Annual Report 2015-2016)*. พระนครศรีอยุธยา: ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน).
- สถาบันช่างศิลป์ท้องถิ่น. (ม.ป.ป.). *ศาสนาศิลป์*. สืบค้น 18 พฤศจิกายน 2565. จาก <https://thaiartisan.org/artisan-buddhist/>.
- สุวันชัย แสงสุขเอี่ยม และคณะ. (2562). *โครงการการสำรวจและสังเคราะห์ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์และการท่องเที่ยวในการพัฒนาเมืองสมุทรสาคร*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.).
- อัศวิน แสงพิกุล. (2562). *ระเบียบวิธีวิจัยด้านการท่องเที่ยวและการโรงแรม*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุทุมพร เรืองฤทธิ์ และผกาภาส ชัยรัตน์. (2565). รูปแบบเส้นทางท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนรากฐานภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทดำบ้านดอนมะนาว จังหวัดสุพรรณบุรี. *วารสารศิลปศาสตรราชชมงคลสุวรรณภูมิ*, 4(1). 113-127.
- องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน). (2560). *Creative Tourism การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ 2560*. กรุงเทพมหานคร: โคคุน แอนด์ โค.
- _____. (2561). *คู่มือกระบวนการพัฒนาและยกระดับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์*. กรุงเทพมหานคร: บุ๊คพลัส พับลิชชิ่ง.

- องค์การบริหารส่วนตำบลท่ากระชับ. (2564). *ข้อมูลสภาพทั่วไป*. สืบค้น 30 ตุลาคม 2564. จาก <https://thakrachub.go.th/public/list/data/index/menu/1144>.
- องค์การบริหารส่วนตำบลวัดละมุด. (2561). *แผนยุทธศาสตร์การพัฒนา (พ.ศ.2559-2563)*. สืบค้น 30 ตุลาคม 2564. จาก https://www.watlamud.go.th/files/com_strategy/.
- Richards, G. & Raymond, C. (2000). *Creative Tourism*. ATLAS News, 23, 16-20.